

Резюме. У статті розглядається становлення та розвиток психологічної концепції діалогу. Увага акцентується на особливостях проведення психокорекційного діалогу в різних психологічних практиках. Досліджується роль психокорекційного діалогу в процесі психоаналітичної інтерпретації комплексу тематичних психомалюнків. **Ключові слова:** Діалог, психокорекційний діалог, комплекс тематичних психомалюнків, інтерпретація, глибинно-психологічне пізнання.

Резюме. В статье рассматривается становление и развитие психологической концепции диалога. Внимание акцентируется на особенностях проведения психокоррекционного диалога в различных психологических практиках. Исследуется роль психокоррекционного диалога в процессе психоаналитической интерпретации комплекса тематических психорисунков. **Ключевые слова:** Диалог, психокоррекционный диалог, комплекс тематических психорисунков, интерпретация, глубинно-психологическое познание.

© 2012

Д. С. Дроздова (м. Ялта)

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АРХЕТИПНОЇ СИМВОЛІКИ У ДІАГНОСТИКО-КОРЕКЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ АСПН

Постановка проблеми. Метод активного соціально-психологічного навчання (АСПН) передбачає симультанну єдність психодіагностичного та психокорекційного процесів, їх багаторівневості і динамічності. Архетипна символіка виступає в цьому процесі невід'ємною складовою діагностики і корекції, що й обумовлює актуальність проблеми, поставленої в статті.

Мета статті полягає у розкритті особливостей інтерпретації архетипної символіки в діагностико-корекційному процесі АСПН.

Виклад основного матеріалу. Проблема вивчення поняття “архетип” у науковій літературі знаходить відображення у працях таких вчених як С. Гроф, Е. Едінгер, Ю. А. Мединська, А. Менегетті, Е. Нойман, Дж. Хіллман, Н. Фрай, З. Фрейд, К. Г. Юнг, Т. С. Яценко та інші.

Як зазначено в психологічній енциклопедії, “архетип (грец. archetypos – першоджерела, найдавніший зразок) – спосіб поєднання образів, символів, знаків за допомогою форм, які передаються із покоління в покоління” [2, с. 31]. “Архетип” – є не новим терміном. Він зустрічається ще в давнині у Філона Іудея, Платона, неоплатоніків та стоїків, завдяки яким ідея архетипів була перенесена в християнську теологію та антропологію. Цей термін використовували задовго до св. Августина в якості синоніма до класичного поняття “ідея” [4].

Архетипна символіка – це символіка, що втілює в себе зміст колективного несвідомого, який індивідуалізується в психіці конкретної особи. На думку К. Г. Юнга, архетипи можна зрозуміти і пізнати лише за умов індивідуалізації досвіду конкретної особи [3]. Як зазначає Т. С. Яценко: “Архетип – універсальний механізм візуального синтезування змісту свідомої і несвідомої сфер психіки в символічній формі” [6, с. 369].

Психодинамічний підхід, який покладено в основу дослідження, зорієнтований на пізнання психіки в єдності свідомого та несвідомого, ставить перед психологом завдання розробки методів, адаптованих до індивідуальної неповторності психіки протагоніста. Для того щоб забезпечити глибинний ракурс дослідження, у тому числі і архетипної символіки, в групі АСПН нівелюються соціальні норми і вводяться певні принципи її функціонування (спілкування на рівні “людина-людина”, дотримання правил “тут і тепер”, добровільність, сприймання себе й інших такими, якими вони є і т.д.). Процесуальна психодіагностика будується на максимальному наблизенні до внутрішньої феноменології суб'єкта, до його бачення себе й навколишніх людей, його розуміння проблем і несвідомих передумов труднощів спілкування. Психоаналіз матеріалу, продукovanого діалогічною взаємодією з протагоністом, спирається на синтез свідомих і несвідомих аспектів психіки, що відкриває можливості пізнання їх індивідуальної наповненості. Архетип допомагає пізнати суб'єктивний зміст психіки. Він продукується в процесі активності суб'єкта (малюнок, робота з іграшкою, каменем і т.д.) і не існує поза нею. Архетип причетний до енергетично-важливих аспектів життя, які пов'язані з едіпальною залежністю. Едіпальна залежність формується позадосвідно, поза участю свідомої волі суб'єкта. Глибинні джерела семантики архетипу є універсальними та пов'язані з цілісною психікою, включаючи параметри її соціалізації.

З огляду на процес опредметнення психічного С. Л. Рубінштейна [1], архетип несе смислове навантаження окремих якостей предметів, які асимільовані суб'єктом. Тому в діагностико-корекційному процесі АСПН використовуються опредмечені засоби (іграшка, предметна модель, камені, малюнок і т.д.).

Пізнання архетипної символіки можливе за допомогою сукупності методів активного соціально-психологічного навчання. В рамках АСПН застосовують такі методи як психоаналітична робота з комплексом малюнків, неавторськими малюнками, робота з каменями, висловлюваннями, предметними моделями (іграшками), які каталізують вияв глибинного змісту психіки респондента. Поряд із опредмеченими засобами важливості набуває діалогічна взаємодія психолога з респондентом. Особливе значення відіграють психокорекційні запитання психолога, що сприяють динаміці пізнавального процесу. Мета психокорекційної

роботи за методом АСПН – не лише діагностувати глибинно-психологічні витoki проблеми, а й забезпечити усвідомлення її причин протагоністом, розуміння яких сприятиме психокорекційному ефекту (розв'язання особистісної проблеми). Каталізація процесу рефлексії протагоніста відбувається у зв'язку з актуалізацією захисних механізмів проєкції, перенесення, заміщення, ідентифікації і т.д. Застосування опредмечених засобів сприяє пізнанню індивідуальної неповторності суб'єкта.

Проблему інтерпритації архетипної символіки у діагностико-корекційному процесі презентує фрагмент стенограми психоаналітичної роботи зі студенткою психологічного факультету, яка не вперше проходила психокорекцію за методом АСПН з використанням іграшок (рис. 1-7). У процесі аналізу стенограми використовувались загальновідомі знання про казкові образи та їх індивідуальне наповнення змістом респондента, що прояснювався в процесі діалогічної взаємодії. Образ *Буратіно*: кумедний, веселий, безтурботний. За казкою він матеріалізований, статичний. Наявність книжки може символізувати прагнення до знань, нового досвіду. Має нестандартну зовнішність, яка може по різному сприйматися оточуючими. Образ *кенгуру* символізує материнство, орієнтованість на дитину, турботливість, ніжність, залежність один від одного, відсутність самостійності у рухах, авторитаризм зі сторони дорослого. Образ *півника* виражає агресію, неврівноважений психологічний стан, спрямованість на конфліктність, бажання демонструвати власну гідність і силу, бажання лідерства і влади. Це символ чоловіка, який постійно прагне доводити свою неповторність. Образ *черепахи* демонструє врівноваженість, повільність, захищеність, особливість. Наявність панциру дає можливість у важких ситуаціях сховатися в нього. Образ *вовка* несе в собі агресію, злобу по відношенню до слабких, самотність, силу, мудрість, досвід життя, лідерські якості. Образ *вовка у шкурі вівці* символізує лукавість, двоякість, загрозу, непередбачуваність, таємничість в проявах поведінки. Образ *тигра* - сила, бажання бути лідером і володарем всього оточуючого, мудрість, стриманість, наполегливість, краса, тепло, дипломатичність.

*Фрагмент стенограми психокорекційної роботи
з використанням іграшок з протагоністом Т.*

П.: 1 Для нас важливо навчитись входити у внутрішній світ людини. Вибери іграшку і говори від її імені.

Т.: 2 Я Буратіно (див. рис. 1). Я кумедний, в мене веселі почуття. Я яскраво вдягнений, оскільки думка оточуючих для мене не важлива. Я незвичайний, у мене руде волосся і веснянки, а це не кожна людина сприймає. З іншого боку, я прагну до навчання, я допитливий, оскільки маю абетку.

Рис. 1. Фото іграшки "Буратіно"

П.: 3 Що є спільного в Буратіно із тобою?

Т.: 4 Допитливість та орієнтація на знання.

П.: Добре. Наступна іграшка.

Т.: 5 Я Кенгуру-мама (див. рис. 2). У мене є синочок, якого я дуже люблю і приділяю йому багато уваги. Хоч він і сидить у сумці, я йому вже дозволяю виходити на зовні, щоб він був самостійним.

Рис. 2. Фото іграшки “Кенгуру”

П.: 6 Де ти себе більше відчуваєш: у кенгуру чи в дитині?

Т.: 7 Напевно, вже в кенгуру.

П.: 8 Вже? А раніше ти була дитиною?

Т.: 8 Так.

П.: 9 А якою була ця дитина? Вона кричала? Як ти себе вела з батьками?

Т.: 9 Я думала, що маю свою думку, яку потрібно відстоювати.

П.: 10 Найважливіше для тебе була твоя думка?

Т.: 10 Так. Я вважала, що моя думка правильна, бо я більш сучасна.

П. 11 (До аудиторії): Зараз ми маємо можливість бачити, як проявлялась тенденція “до сили”. Вона проявляється опосередковано, через думку: “Я сильна, я гідна, я хочу щоб до мене прислухались”. Тобто, ти все робила, щоб тебе визнали великим кенгуру. 12. А зараз тобі група АСПН допомогла відчути себе великою в тому напрямку, в якому ти хотіла?

Т.: 12 Так.

П.: 13 А в чому відрізняється велике кенгуру зараз і маленьке тоді?

Т.: 14 Воно стало більше, і тепер не вважає, що кожну його думку треба відстоювати. Кенгуру може залишатися при своїй думці.

П.: 15 А ще ти можеш прислухатися до інших та асимілювати щось корисне для себе, щоб дійсно дорослішати і ставати сильнішою. Це прогрес. Наступна іграшка.

Т.: 16 Мені здається, що цей півник забіяка, оскільки він показує зуби (див. рис. 3). Можливо, ці зуби – це його сила.

Рис. 3. Фото іграшки “Півник”

П.: 17 Він буде кричати, і всі будуть боятися?

Т.: 18 Так. Я півник. Я дорослий, маю власні почуття, могу керувати власним життям сам, вдягатися, як мені подобається і гуляти, там де схочу.

П.: 19 Чого ж він кричить, як ніхто йому не перечить?

Т.: 20 Можливо, він скаржиться на те, що його у чомусь не сприймають.

П.: 21 А як зробив такий вираз обличчя, так одразу всі і сприймають?

Т.: 22 Так. Тобто він думає, що прояв агресії – це сила.

П.: 23 Щоб ти йому на це сказала?

Т.: 24 (До півника): Півнику, твоє життя у твої руках! Ти можеш робити все, що забажаєш, але не треба показувати свою агресивність. Ти можеш залишитися без друзів і рідних.

П.: 25 Є ризик нанести собі шкоду. Наступна іграшка.

Т.: 26 Це черепашка, яка веде активний спосіб життя у своєму океані (див. рис. 4). Вона оригінальна, відрізняється від усіх своїм панцирем. Це такий прояв її індивідуальності.

Рис. 4. Фото іграшки “Черепашка”

П.: 27 А що спільного є у черепашки із півнем?

Т.: 27 Активність.

П.: 28 А у чому ти бачиш активність?

Т.: 29 У неї такі рухливі лапки, а панцир тільки для прикраси. Вона не має можливості в ньому сховатися.

П.: 30 Чи відчувала ти коли-небудь цей панцир у житті (див. рис. 4)?

Т.: 31 Так. Коли я була невпевнена у собі.

П.: 32 (До аудиторії): Бачите, людина невпевнена в собі, та ще й заганяє сама себе в певні рамки. Стискає себе тому, що боїться зробити щось погано?

Т.: 32 Так.

П.: 33 Добре. Наступна іграшка – вовк (див. рис. 5). Що в нього спільного з тобою?

Рис. 5. Фото іграшки “Вовк”

Т.: 34 У мене з ним спільна зовнішність, така дитяча, яка не викликає загрози.

П.: 35 Але вовк це потенційна агресія.

Т.: 36 Вовки водночас агресивні і добрі, також вони лідери.

П.: 37 Є ще один вовк, в іншому варіанті (див. рис. 6). Він у шкурі вівці.

Рис. 6. Фото іграшки “Вовк у шкурі вівці”

Т.: 38 Це лукавий вовк, він хоче обманути.

П.: 38 Чи властиве це тобі? Може зі своїм хлопцем ти така?

Т.: 38 Це проявлялося у відносинах із батьками. Особливо із батьком.

П.: 39 Чи допомагало це тобі? Чи батько розпізнавав цю шкурку?

Т.: 39 Йому це подобалось.

П.: 40 Чи навчило це тебе чомусь?

Т.: 40 Ні.

П.: 40 Чому?

Т.: 40 Тому що мені не подобається така двоякість. Зовні він такий гарний, але в нього погані наміри.

Фрагмент психодрами

П.: 41 Яку фігурку ти б вибрала щоб звернутись до батька?

Т.: 41 Тигра (див. рис. 7).

Рис. 7. Фото іграшки “Тигр”

П.: 42 Я буду тримати тигра, а ти відносно того, що батько тобі “подарував”, будеш у цій личині покірливості. Чи подякувала би ти батькові? Що ти інтроєктувала від взаємин з ним?

Т.: 43 (До батька): Татко, від взаємин з тобою я інтроєктувала дипломатичність, якої ти мене навчав, щоб я була у такій овечій шкурці (див. рис. 6). Я взяла дипломатичність, як частину твоїх вимог.

П.: 43 А батько каже : Для жінки це дуже гарна якість.

Т.: 43 Я тобі за це вдячна. Але я знаю, що тобі ця шкурка не притаманна. Ти хотів би нас бачити адаптованими до соціуму.

П.: 43 А він каже: Іншими словами, я хотів би бачити любов до себе?

Т.: 43 Я проявляла любов, овеча шкурка була частиною цієї любові.

П.: 43 Можна думати, що з батьком ти воювала : хто сильніший?

Т.: 43 Так.

П.: Тобто, ти хотіла проявляти любов, але тільки тоді, коли він визнав би твою силу?

Т.: 43 Так.

П.: 43 Чи можна припустити, що овеча шкурка передбачає, що ти ідеш за його інтересами?

Т.: 43 Так.

П.: 43 Виходить, що у вас боротьба інтересів?

Т.: 43 Звичайно, і ця боротьба завжди триває. Було неможливо спілкуватись з батьком.

П.: 43 Тобто спілкування не було, а твої інтереси були не враховані.

Т.: 43 Так.

П.: 44 А хто був більше схожий на півня (див. рис. 3)?

Т.: 44 Батько.

П.: 45 Батько каже: Ти мене з тигра перетворила на півня. Є ризик, що ти в цьому овечому одягу, можеш стати поживою для тигра.

Т.: 46 Так, але тигр не бачить того, що всередині. Якщо б це був вовк, то він був вартий тигра. Але такого вовка батько не приймав.

П.: 47 Що змінилось, коли ти пройшла навчання?

Т.: 48 У мене більше нема цієї шкурки, але деякі якості лишилися. Це дипломатичність, вміння обійти гострі кути, приймання людей, прислухання до їхніх думок.

П.: 48 Навіть за зовнішнім виглядом це спостерігається, ти стала менш ригідна, більш виразна у міміці. У мене відчуття того, що ти маєш внутрішнє полегшення.

Т.: 48 Так, мені дійсно краще. Проблеми з батьками відійшли на другий план і самі собою розв'язуються. А коли я відчуваю негатив, то стримую себе, і аналізую чому цей гнів у мене виникає.

П.: 48 Тобто, тепер ти можеш бути спостерігачем у ситуації?

Т.: 48 Так.

Науково-узагальнювальний аналіз комунікатив у представленій стенограмі дає можливість зробити наступні висновки стосовно психологічного матеріалу протагоніста Т. У процесі психоаналітичної роботи з використанням іграшки Буратіно було об'єктивовано умовні цінності протагоніста Т.: незвичайність, допитливість, важливість думки оточуючих, яскравість, орієнтація на знання (к-т 3, 4). За допомогою символу кенгуру з дитинчам психолог виокремлює умовну цінність протагоніста: самостійність, бажання відстоювати власну думку (к-т 5, 14). К-т 10 дає підстави стверджувати наявність у Т. тенденції до сили. Використання іграшки стимулює Т. зробити висновки стосовно власних психологічних змін – переходу зі стану дитини у стан дорослої людини. Психокорекційна робота з іграшкою півника допомагає об'єктивувати виникнення агресії у Т. за умови несприймання її оточуючими. Протагоніст пов'язує прояв агресії із силою (к-т 16, 22). При актуалізації агресивних реакцій на оточуючих протагоніст рефлексує виникнення труднощів у спілкуванні з ними (к-т 24). За допомогою символу черепашки Т. презентує свої цінності: оригінальність, індивідуальну неповторність, активність (к-т 26). Протагоніст використовує панцир, як засіб уходу від реальності, проблем, які складно вирішити (к-т 29). Психолог звертається до архетипного значення панцеру та переносить на життєві ситуації Т. К-т 31 підтверджує гіпотезу психолога про наявність тенденції до сили. К-т 32 прояснює глибинно-психологічні витoki тенденції до слабкості, актуалізації почуття провини, самопокарання, меншовартості. Т. ігнорує агресивність іграшки вовка (к-т 34). Психолог акцентує увагу Т. на суперечності між символічним змістом іграшки вовка і тим змістом, який вона вкладає (к-т 35). Обрана іграшка допомагає усвідомити суперечності психіки. Т. за допомогою іграшки об'єктивує характерні особливості, які притаманні їй у відносинах з батьками (к-т 38). Протагоніст підтверджує, що їй притаманна двоїстість, але вона є небажаною для Т. Завдяки обраній іграшці тигра Т. об'єктивує перенесення дипломатичності, як інтроєкту від батька (к-т 43). Прояснюється амбівалентність почуттів до батька, виявляється бажання перевершити його (к-т 43). Іграшка допомагає виявити інтроєкт агресії від батька. Для Т. стає зрозумілою наявність зони ризику у спілкуванні з батьком. Проведена психокорекційна робота з використанням іграшок допомагає протагоністу рефлексувати динаміку особистісних змін завдяки проходженню психокорекційних груп за методом АСПН (к-т 48).

Висновки. Таким чином, проаналізований фрагмент стенограми переконує у необхідності використання опосередкованих засобів діагностико-корекційної роботи з урахуванням особливостей "мови несвідомого". Процесуальній психодіагностиці та психокорекції притаманна неповторність конкретно-семантичного аспекту. Єдність діагностики та корекції в процесі АСПН відкриває можливість максимального наближення до внутрішньої феноменології психіки суб'єкта, до його бачення себе й навколишніх людей, його розуміння проблем і несвідомих передумов труднощів спілкування.

Література:

1. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / [авт.-сост. А. В. Брушлинский, К. А. Абульханова-Славская] - СПб: "Питер", 2000. – 720 с.
2. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф.Ильчев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.
3. Юнг К. Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг; пер. с англ. А. В. Мантов. – СПб.: Ренессанс, 1991. – 448 с.
4. Юнг К.Г. Душа и миф. Шесть архетипов. / К.Г. Юнг; пер. А.А. Спектор. – Мн.: Харвест, 2004. – 400 с.
5. Яценко Т. С. Основы глубинной психокорекции: феноменология, теория і практика / Т. С. Яценко. – К.: Вища шк., 2006. – 382 с.
6. Яценко Т. С. До проблеми пізнання індивідуальної неповторності архетипної символіки / Т. С. Яценко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова, Серія. 12. Психологічні науки. 2011. № 33 (57). С. 15-27.

Резюме. У статті розкривається поняття архетипної символіки та можливості її інтерпретації у діагностико-корекційному процесі АСПН. У процесі аналізу фрагменту стенограми психокорекційної роботи з використанням іграшок з протагоністом Т. було розкрито як за допомогою матеріальних предметів протагоніст об'єктивує особистісну проблему. **Ключові слова:** архетипна символіка, діагностико-корекційний процес АСПН, індивідуальна неповторність.

Резюме. В статье раскрывается понятие архетипной символики и возможности ее интерпретации в диагностико-коррекционном процессе АСПО. В процессе анализа фрагмента стенограммы психокоррекционной работы с использованием игрушек с протагонистом Т. было раскрыто, как с помощью материальных предметов протагонист объективирует личную проблему. **Ключевые слова:** архетипная символика, диагностико-коррекционный процесс АСПО, индивидуальная неповторимость.

© 2012

Є. В. Карпенко (м. Івано-Франківськ)

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ

Постановка проблеми. Актуальність даної теоретичної розвідки зумовлена назрілою необхідністю зіставлення й органічного синтезу материнського – конфліктно-аналітичного і дочірнього – актуалізаційно-феноменологічного модусів персонального життєздійснення, що проблематизує чи уможливує прояв суб'єктно-ціннісного потенціалу особистості. Тематичне ядро вказаної проблематики становлять механізми психологічного захисту і дотичні до них способи подолання (копінг-стратегії, стилі, поведінка загалом).

Виклад основного матеріалу. Дослідники генези психоаналітичних понять Ж. Лапланш і Ж. Понталіс в широковідомому словнику стверджують: «Захист – сукупність дій, спрямованих на зменшення чи усунення будь-якої зміни, що загрожує цілності і стійкості біопсихологічного індивіда» [6, с. 357]. А. Фройд згадує, що вперше термін «захисні механізми» появився в 1894 р. у праці З. Фрейда «Захисні нейропсихози» [17, с. 339]. Метапсихологічне бачення психологічного захисту, за З. Фрейдом, передбачає врахування таких параметрів: місце захисту – психічний простір, який опинився під загрозою; *персонаж*, котрий здійснює захисні дії; його *мета*, наприклад, прагнення зберегти або відновити цілісність і постійність Я, уникнути будь-якого зовнішнього вторгнення, яке спричиняє суб'єкту невдоволення; його *мотиви* – те, що сигналізує про загрозу і спонукає до захисту; нарешті – власне його *механізми* (витіснення, подавлення, проєкція, заперечення, реактивне утворення, раціоналізація та ін.). Останні А. А. Налчаджян визначає як такі схеми психічних дій, які приводять до тієї чи іншої міри і форми адаптованості особистості (як результату взаємодії особи і соціуму), розв'язання фрустративної ситуації тощо [11, с. 395].

Згідно з класичним психоаналізом захисні механізми виникають в результаті боротьби Я (Его) з нестерпними думками і болісними афектами, які супроводжують переживаний людиною й неусвідомлюваний нею внутрішній конфлікт.

Інтраіндивідуальний простір психологічного захисту утворюють стосунки між внутрішніми інстанціями Воно (Id), Я (Его) і Над-Я (Super-Ego). Дуже виразно, вдаючись до метафоричних персоніфікацій, змальовують взаємодію цих підструктур особистості В. Менінжер і М. Ліф: «Его повинно піклуватися щодень, підтримуючи нашу рівновагу і дозволяючи нам жити у згоді із зовнішнім світом. Воно контролює і спрямовує поштовхи Id, намагаючись задовольнити вимоги перебірливого і тиранічного Супер-Его, котре може розтоптати нас, якщо вирішить, що Его допустилося помилки. Коли Его не може підтримувати рівновагу – ми в біді. Ми або конфліктуємо із зовнішнім світом, або внутрішньо так чи інакше страждаємо, а іноді така напруга зовсім руйнує нас. У будь-якому разі у нас, імовірно, розвинеться почуття *тривоги* – відчуття незручності і напруги, викликане конфліктом або незахищеністю» [9, с. 507]. Отож Я уподібнюється пильному вахтарові, котрий мусить угамувати непростих « мешканців » психічних надр. Більше того, Я не просто налагоджує «мирний діалог» між цими інстанціями особистості, а й відстоює свою монополію на зносини із зовнішнім світом, керуючись принципом реальності, для чого висуває заслони у вигляді перцептивно-сміслових викривлень, які покликані усунути чи бодай зменшити загрозу викриття його некомпетентності з боку захланих гедоністичних домагань Воно і непомірного перфекціонізму Над-Я. Будучи тісно пов'язаним із чуттєвим сприйманням дійсності, Я не просто «крятується» від навали ірраціональних (лібідних і мортідних) імпульсів Воно, які прагнуть негайного вдоволення, і тиранії невловимого ментора Над-Я, але й інтегрує їх антагоністичні устремління на засадах раціональності, поновлюючи на якийсь час порушений гомеостаз, встановлюючи відносну гармонію між непримиренними представниками біологічного і соціального. Ба більше: за сприятливих умов, наприклад, при сублімації, компенсації можливий продуктивний синтез різноспрямованих тенденцій нижчого і вищого несвідомого сильним